

ХЕСУС ЛАРА

Хесус Лара (нар. 1904 р.) — болівійський письменник і літературознавець, автор численних повістей та романів про життя Індіанців-кечуа, зокрема — «Репете» (1937), «Сурумі» (1943), «Янакуна» (1952), «Наша кров» (1959), «Сінчікай» (1962), «Інмальхата—Інкаракай» (1967), а також дослідження «Поетія кечуа» (1947).

НЬЯТО МЕНДЕС

Кажуть, що мертві не воскресають. Я думаю інакше. Я знаю, що людина може ожити й після смерті. Звісно, в казки про святого Лазаря я не вірю. І в надприродні чудеса теж. На цій полові мене не зловиш. Справді, є мертві, які не повертаються. От, приміром, Хосе Каррільйо і Маріо Монхе — вони пішли назавжди й більше ніколи не переступлять поріг життя. А якщо й з'являться серед нас на часинку, то їх чекає лише презирство. Ті ж, хто за життя не втратив гідності й мужності, здатні ожити знов. Дарма, що вони житимуть тільки в спогадах. Це дуже важливо, коли людину згадують після її смерті й вона живе далі хоча б у наших думках і являється нам уві сні. Я теж явився, щоб ожити в твоєму сні.

Ти запевняєш, ніби не пригадуєш мене. Тоді це просто прогалина в твоїй пам'яті. Ми часто зустрічались у домі твого зятя в Ла-Пасі, і наші розмови завжди були такими приємними. Ти сідав на край старенької розкладушки, я — на стілець, який твоя дочка ставила посеред кімнати. Ти буквально засипав мене запитаннями про життя в сел'ві, і мені ніколи не вдалося задовольнити твою цікавість.

Але ти — небезпечний співрозмовник, товаришу. Навіть уві сні. Ледве воскресивши в уяві мій образ, ти оживляєш чисте джерело споминів і знову бентежиш мене своїми запитаннями.

Чому ти розпитуєш мене про Коко Передо? Адже ти знав його краще, ніж я. Хіба тобі невідомо, що 1965 року капітан Гарфіо запросив Коко, мене, Лоро Васкеса і Салданью на Кубу, де ми мали пройти курс партизанської підготовки? Чи, може, ти не знаєш, що після закінчення навчання Тресемес, партійний керівник, залишив нас на Кубі й ми невдовзі заохотилися формувати партизанський загін?

Так, тебе цікавить саме участь Коко у воєнних діях? Але ж про це йдеться в «Щоденнику» нашого Че. Невже ти не читав його?

Так, ти перечитував «Щоденник» багато разів, але хочеш дізнатися про подробиці його смерті. Зрозуміло. В «Щоденнику» справді є лише коротка згадка про його загибель. Коко тяжко поранили 26 вересня на дорозі до Хагуея. Він не міг далі йти й попросив Анісето, щоб той його пристрелив. Анісето подумав, що Коко ще видужає, взяв товариша на плечі й поніс, але тут його наздогнала друга куля...

Смерть Коко була для загону непоправною втратою. Важко знайти другу таку людину, як Коко. Ніякі труднощі не лякали його. Навіть найважче завдання здавалось йому здійсненним. Він був справжнім партизаном — стійким і чесним. Ти не вважаєш, що Коко назавжди увійшов в історію визвольної боротьби нашого народу?

Тепер ти просиш, щоб я розповів тобі про Че. Не знаю навіть, чи мені вдасться виконати твоє прохання. Короткої ночі не вистачить, щоб розповісти про таку людину, як наш Че. Про нього можна написати цілі томи. Ну, а я щонайбільше зможу розказати тобі, яким він був і як керував нами. О, він був прекрасним командиром і чудовим товаришем, вимогливим і справедливим. Він ставився до нас, як рівний, без найменшої нотки зверхності, відмовлявся від будь-яких привілеїв. Він вимагав, щоб усі права й обов'язки розподілялись порівну. Він ніколи не з'їв би зайвого шматочка хліба; він стояв на варті вдень і вночі, коли надходила його черга, так само, як і ми. Прямий і відвертий, він вважав лестощі найогиднішою людською вадою. В години дозвілля Че любив читати. Читав він дуже багато — книжки з політекономії, медицини, художню літературу. Під час переходів майже всю свою бібліотеку він ніс сам, решту книжок ніс Тума. Він нітрохи не зважав на те, що фізично не був такий сильний, як ми, — нерідко його мучили приступи астми. Його авторитет серед нас був цілком природний і такий необхідний, як світло для очей і повітря для легенів.

Бачу, тобі кортить дізнатися від мене, як загинув наш Че. Гаразд, я дещо розповім тобі, але небагато, бо не був поруч нього в ту лиху годину. Певна річ, я волів би вмерти, захищаючи його, та все склалось інакше.

В одному з ворожих донесень повідомлялось, ніби нас оточили. Че запропонував план, згідно з яким ми мали дійти до річки Сан-Лоренсо, переправитися на другий берег, дістатися до річки Піраймірі й заглибитися в сільву. Ми обов'язково здійснили б цей задум, якби восьмого жовтня не загинув наш Че. Його смерть перекреслила всі наші плани.

Сьомого жовтня ми перебували в ущелині Сан-Лоренсо на висоті 1750 метрів над рівнем моря, приблизно за п'ять кілометрів від Хагуея і на такий же відстані від Ігераса. Оскільки в цій місцевості було багато населених пунктів і жодного лісу, ми зачекали, поки посутеніє, й вирушили десь о восьмій годині вечора. До другої години ночі ми йшли кам'янистим міжгір'ям. Після короткого привалу, о п'ятій тридцять, Че виділив три розвідувальні групи. Педро і Пачо пішли східним узгір'ям, Урбано і я — західним, Даріо й Анісето — дном ущелини. Ми з Урбано не виявили нічого підозрілого. По дорозі назад мій товариш трохи відстав через те, що натер ногу.

Коли я повернувся до загону, решта розвідників була вже там. Педро і Пачо помітили пересування солдатів на вершині гори. Солдати теж помітили їх. Че сформував групу заслону з шести чоловік, до якої включив і мене. Поки ми займали позицію, Че з дев'ятьма товаришами вирушив у південному напрямку, щоб устигнути вискочити з ущелини.

Наше завдання полягало в тому, щоб стримати ворога. Ми закрипились на краю густого чагарника, який тягнувся вздовж узгір'я. Під захистом кущів, а також наших автоматів і самозарядних гвинтівок, ми розташувались на значній відстані один від одного, зайнявши в такий спосіб досить широку оборону.

Ніби здогадавшись про наш намір, солдати розгорнулись на вершині гори. Близько першої години дня вони відкрили вогонь. Стріляли так, наче мали справу з цілою армією, стріляли не лише з кулеметів і автоматів, а й з мінометів і базук. Ми відповідали досить стримано, оскільки в нас було обмаль боєприпасів.

Тільки-но розпочався бій, як на нашому лівому фланзі, на самому дні ущелини, пролунали автоматні черги. Ми одразу впізнали «гаранд» нашого Урбано. Пізніше ми дізналися, що Урбано повернувся з розвідки й приєднався до Че вже під час переходу. Згодом він одержав завдання прикрити ущелину знизу і тим самим урятувати нас від неминучого оточення, відбивши численні спроби ворога обійти нас із тилу.

Наш Че не зміг вийти з ущелини. Невідомо, чи він помітив попередку солдатів, чи перехід виявився занадто важким. В усякому разі, о чотирнадцятій годині загін повернув назад. Між 15.30 і 16.00 у тому місці, де ущелина розгалужувалася, ворог заступив йому дорогу й нав'язав бій. У Че було лише п'ять чоловік, решту він залишив в ар'єргарді: Антоніо, Артуро, Чапако й Віллі прикривали загін.

Ведучи вогонь по ворогові, що насадив на нас згори, ми не помітили, коли розпочався той бій. Стрілянина наростала. Інті, що був у нас за командира, Даріо й Педро підстрелили чотирьох солдатів. Я, мабуть, теж влучив у когось, бо завжди вважався вправним стрільцем.

Бій припинився близько 19 години, коли посутеніло. Інті наказав мені розшукати Урбано, а сам пішов на з'єднання з рештою товаришів. Дорогою я знайшов мертвого Анісето. Він лежав на невеличкій галєвинці за величезним каменем. Кушів тут не було, і ворог ще здалеку помітив Анісето. Куля влучила йому в око. Невдовзі надійшли Урбано й Помбо, і ми втрьох понесли тіло товариша до своїх.

Ми встигли поховати Анісето, бо ночі, як любив повторювати Че, повністю належали нам. Ніщо не наводило на солдатів таку паніку, як нічні атаки партизан.

Поховавши товариша, ми рушили далі і йшли, не зупиняючись, поки не відчули себе в безпеці. Після короткого привалу Інті послав мене на розшуки Че. За кілька годин я облавив усе довкола, імітуючи час від часу виття лисиці — наш умовний знак, але марно. В темряві я не міг навіть побачити слідів недавнього бою і повернувся ні з чим.

Втім, про все, що сталося того дня з нашим Че, ти, певно, знаєш з офіційних повідомлень, плутаних, звичайно, і суперечливих. Для нас же в цій історії дещо й досі лишається незрозумілим. Ми, партизани, — я маю на увазі справжніх партизан, — вирішили нізачо не даватися живими в руки цих виродків. А про Че кажуть, нібито він поранений потрапив у полон. Що перешкодило йому пустити собі кулю в лоб? Він мав тридцятизарядний автомат М-2 і німецький пістолет калібру 7,65 мм. Ходять чутки, ніби в останню секунду автомат відмовив. Ну, а пістолет? Може, він загубив його? Або не встиг ним скористатися? Авжеж, якби він був озброєний, то й загинув би інакше. З приводу його смерті газети здійняли великий галас, намагаючись заховати сліди злочину. І все ж таки злочин вдалося розкрити. Нашого Че підступно вбили, і вбивця відомий.

Хочу розповісти тобі курйозний факт: Че носив у своєму рюкзаку гроші загону — двадцять тисяч доларів і тридцять тисяч болівійських песо. Та ці виродки сказали, що знайшли лише дві тисячі доларів і трохи болівійської валюти. Пояснення тут може бути тільки одне — ці пройдисвіти поділили решту грошей між собою.

Що ж до чотирьох товаришів, яких Че залишив в ар'єргарді, то вони, певно, поспішили йому на допомогу, але запізно. Наших було всього шість чоловік проти цілого підрозділу ворога, який швидко скористався зі своєї чисельної переваги. Можливо, ті четверо зрозуміли, що атакувати роту солдатів означає йти на безглузду смерть і відступили. Через кілька днів з офіційних повідомлень ми довідались, що вони дійшли до річки Міске, де їх оточили і перестріляли солдати.

Незважаючи на всі ці страхінття, моя розповідь не розтривожила твій сон. Я бачу, ти не вичерпав ще й половини своїх запитань, та й мені приємно ожити, бодай у твоєму сні. Отже, продовжимо розмову.

Нас залишилось шестеро. За нами гналися тисячі солдатів. Про збройний опір нічого було й думати. Ми вирішили триматися подалі від ворога, поновити свої сили, поповнити загін новими бійцями і тільки тоді продовжити боротьбу. Де б ми не проходили, де б не з'явилися — скрізь на нас чатував ворог. Петляючи по лісах і ущелинах, ми не раз відстрілювались від переслідувачів.

Одного дня ми брели міжгір'ям, сонце немилосердно пекло, і ми сіли перепочити в затінку величезної скелі. Раптом згори до нас долетіли якісь голоси. Голоси ставали дедалі виразнішими. Безперечно, то були солдати, які йшли по наших слідах. Ми одразу поховались, тільки Урбано лишився сидіти в тій же позі, спокійно курячи.

Урбано — чудовий стрілець, ми ніколи не бачили, щоб він хоч раз схибив. Тільки-но він затягнувсь сигаретою, як біля самісінького носа його просвистіла куля. Урбано кинув недопалок, звів курок і скочив на ноги. Глянувши на вершину скелі, він побачив солдата, який цілився в нього знову. Урбано випередив його: той якось дивно смикнувся, перевернувся горілиць і застиг. Наповал! Після цього солдати вже не наважувались підходити надто близько.

Згодом ми довідались, що то був сержант-снайпер, нагороджений американською відзнакою.

Ми припустилися помилки, залишившись під захистом скелі, замість того, щоб одразу забратися звідти. Бо коли потім ми вийшли з укриття й хотіли рушати далі, ці виродки зустріли нас густим автоматним вогнем. Ми зрозуміли, що попали в оточення, і зайняли оборону. Вони стріляли люто, безперестану, та ще й лаялись, вимагаючи, щоб ми здавались.

Інті наказав не стріляти. Отож ми мовчки терпіли і стрілянину, і лайку. Проте ця комедія затяглася і досить-таки всім нам остогидла. Тоді Інті скомандував, щоб ми відкрили вогонь. Четверо хвальків одразу ж понімили навіки. Ми побачили, що цього поки вистачить, і перестали стріляти. Солдати відразу ж заспівали іншої. Замість брутальних вимог почались умовляння. Тепер вони називали нас «панове» і мало не благали, щоб ми здалися: Нас усіх потішила така переміна, а Урбано реготав, аж за живіт брався.

Проте становище наше лишалось загрозливим. Ніч, мов на те, була місячна. Та незабаром зі сходу посунула величезна чорна хмара й затулила місяць, даючи нам шанс на порятунок.

Інті швидко запропонував свій план дій. «Навіть якщо мене вб'ють, ви все одно врятуєтесь», — сказав він і першим поповз уздовж ворожих позицій під безперервним автоматним вогнем. Та ось Інті зупинився. Тоді ми, як і домовлялися, поповзли до нього.

Солдати окопалися в довгій вузькій улоговині. Інті обережно заповз туди і наштотхнувся на якогось солдата, що розгубився від несподіванки. Лішалось тільки одне — стріляти. Інті вистрелив солдату в груди, а другою кулею поклав його сусіда, що вже зводив гвинтівку. Решта в паніці кинулась навтіки.

Після цього ми далі блукали лісами й ущелинами в пошуках виходу. Нерідко нам доводилось прориватися крізь вороже кільце, або, зачавшись у скелях, спостерігати, як солдати безтурботно проходять за кілька кроків од нас, або збивати їх з пантелику, плутаючи сліди. На щастя, ми завжди добре орієнтувалися в місцевості й вибирали вдало шляхи для відступу.

Та оскільки все на світі має свій кінець — пробач мені такий догеп — і всі ми смертні, настав день, коли я змушений був назавжди розлучитися зі своїми бойовими друзями. Певна річ, не так, як це зробили Каррільйо і Монхе; я попрощався з ними, як наш Коко Передо, як Тума, Хуліо, Анісето та інші товариші.

Ми йшли, не спиняючись, цілу ніч і мало не весь ранок. Відчуваючи смертельну втому, ми забрели в густі зарості біля підніжжя якогось пагорка. Скільки ми не партизанили, а таки не навчилися жити без снаху. Вартувати випало Бенігно, решту звалив мертвий сон.

Не знаю, скільки ми так проспали. Я прокинувся від того, що Бенігно злегка штотхнув мене дулом гвинтівки. Кроків за двадцять од нас схилом пагорка проходила велика колона солдатів. Все б обійшлося, якби не клятий кашель, що вже кілька днів мучив Даріо. Вороги вже минали нас, коли він, не в силі більше стримуватися, закашляв.

Поки пролунала команда і солдати безладно почали розвертатися й готуватися до бою, ми, не гаючись, кинулися тікати, затулені від них густими заростями. Ці негідники відкрили швидкий вогонь, і кулі зашвістіли над нашими головами. В мене була пошкоджена нога, тому я не міг бігти разом з товаришами. Вони вже видерлися на пагорок, а мені лишалось туди ще буквально кілька метрів. Нога дуже боліла. Зібравши останні сили, я пробіг іще кілька кроків, і вже на вершині мене наздогнала куля. Я зрозумів, що це кінець і почав навпомацки шукати гвинтівку, щоб застрелитись, але не знайшов її. Мабуть, вона лежала десь віддалік, і мені не пощастило до неї дотягтися. Тоді я гукнув товаришам, щоб вони мене пристрелили. Підбіг Даріо і хотів узяти мене на руки. Я сказав, що це вже ні до чого.

— В усьому винен я, і помру разом з тобою,— промовив він.

— Не будь сентиментальним,— заперечив я.— Ти ще можеш бути корисним, рятуйся.

В цю хвилину друга куля влучила в мене і припинила нашу суперечку...

Я бачу, ти ось-ось прокинешся. А втім, моя розповідь уже наблизилася до кінця. Я — Ньято Мендес. Невже ти й досі не згадав мене?

— Так, товаришу. Тепер я все пригадав,— відповів я і прокинувся. Світало.